

Jerzy Kostorz
Uniwersytet Opolski

Wielowymiarowość szkolnych kodeksów etyki i *fair play*

Streszczenie

Artykuł podejmuje kwestię obecności zasady *fair play* w środowisku szkolnym. Tworzone na potrzeby oddziaływań wychowawczych szkolne kodeksy etyki i *fair play* są potwierdzeniem wykorzystywania tej zasady w procesie dydaktycznym we współczesnej szkole. Szkolne kodeksy *fair play* zawierają treści nie tylko związane z lekcją wychowania fizycznego, lecz również koncentrują się na życiu, etyce i wpływają na kształtowanie konkretnych postaw w życiu. Niniejszy tekst wychodzi od etymologii pojęcia *fair play*, a następnie ukazuje jego związek z etyką, życiem, edukacją i kibicowaniem. W założeniu tekst wpisuje się w obecność *fair play* w sporcie, edukacji i życiu.

Słowa kluczowe: *fair play*, etyka, szkoła, edukacja, postawy

Wychowanie to szereg działań mających na celu ukształtowanie osobowości człowieka. Według Wincentego Okonia edukacja to „ogół procesów i oddziaływań, których celem jest zmienianie ludzi, przede wszystkim dzieci i młodzieży – stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych”¹. W tym celu w procesie dydaktyczno-pedagogicznym posługujemy się różnymi narzędziami, dzięki którym możemy wpływać na prawidłowy rozwój człowieka i przekazywać mu świat wartości niezbędny do właściwego funkcjonowania we współczesnym świecie. Aktywność fizyczna i sport są dziś wyraźnie akcentowanymi wartościami kulturowymi, wykorzystywanymi jako narzędzia wychowawcze, mające na celu wpływać na wszechstronny rozwój człowieka; nie tylko na jego zdrowie, ale i na osobowość oraz jakość życia. Sport jawi się jako ważna płaszczyzna procesów edukacyjnych i socjalizacyjnych, wdrażających do

¹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 87.

życia i prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie². Potwierdzeniem takiego wykorzystywania sportu w procesie dydaktyczno-wychowawczym w ramach edukacji szkolnej są tzw. kodeksy etyki i *fair play*, które można coraz częściej znaleźć w gablotech bądź na stronach internetowych szkół, a które nie tylko odnoszą się do oddziaływań w ramach wychowania fizycznego, ale często stanowią kodeksy będący wyznacznikiem funkcjonowania całej szkoły i wszystkich działań wychowawczych. Niniejszy artykuł będzie próbą nie tylko pokazania różnych kodeksów etyki i *fair play* funkcjonujących w placówkach oświatowych, lecz również ich wielowymiarowości.

1. Etymologia *fair play*

Z czystą i uczciwą rywalizacją sportową wiąże się zasada *fair play*. „Jest ona wyznacznikiem życiowej filozofii, normą, do osiągnięcia której należy dążyć mimo wszelkich trudności”³. Znana jest ona na całym świecie, ponieważ dotyczy każdego człowieka. Obecna już w pierwszych etapach wychowania fizycznego może stanowić bardzo ważny czynnik w przekazie wartości etycznych, owocujących w wychowaniu całego człowieka. „W przypadku osoby dorosłej motywuje ją do pracy nad sobą poprzez korygowanie postaw sprzecznych z obowiązującymi powszechnie wartościami etycznymi. Natomiast dla młodego człowieka *fair play* jest pociągającą i atrakcyjną postawą wobec drugiej osoby”⁴. Sportowcy i ich postawy mocno oddziałują na młodych ludzi, którzy utożsamiają się ze swoimi idolami, naśladując ich.

Czym zatem jest *fair play* w swej istocie? Encyklopedyczne ujęcie tej metody mówi: „Gra lub walka sportowa prowadzona w sposób uczciwy, szlachetny, zgodny z przepisami; pojęcie służące do określania najważniejszych wartości, które powinny cechować współzawodnictwo sportowe”⁵. Niektórzy autorzy opracowań wiążą to pojęcie głównie ze sportem i zwykle definiują je jako zgodną z określonymi regułami, honorową i uczciwą grę. Ale jest też rozumiane szerzej, np. jako współubieganie się przy zachowaniu równych szans, a także jako sprawiedliwość czy bezstronne traktowanie. Jak widać, zakres semantyczny tego pojęcia wyraźnie wykracza poza wąsko rozumianą dziedzinę sportu i obejmuje obszary

² H. Sozański, J.G. Adamczyk, *Multisport. Program aktywności sportowej dla dzieci klas IV-VI*, Warszawa 2013.

³ J. Kowalska, *Kibicowanie fair jako nośnik uniwersalnych wartości w kulturze masowej na przykładzie Łodzi*, [w:] Z. Dziubiński, M. Lenartowicz, *Kultura fizyczna a kultura masowa*, Warszawa 2011, s. 334.

⁴ Z. Dziubiński, *Sport na przełomie tysiącleci: szanse i nadzieje*, Warszawa 2000, s. 156.

⁵ G. Boguta, *Encyklopedia PWN*, Warszawa 1995, t. 2, s. 311.

niekoniecznie już ze sportem związane. Stąd przyjmuje się, że synonimami *fair play* jest również etyka, moralność, rycerskość oraz dżentelmeństwo⁶.

Na tle przytoczonych pojęć i definicji można powiedzieć, że *fair play* to pewien system zasad, którymi powinien kierować się każdy, kto bierze udział we współzawodnictwie. Zasady te opierają się głównie na szacunku dla przeciwnika, uczciwości oraz braku agresji. Zakładają rezygnację ze zwycięstwa za wszelką cenę.

Fair play jawi się więc jako „postawa wynikająca z wymagań moralnych wobec samego siebie, ponieważ jej źródłem jest wewnętrzne przekonanie, że zwycięstwo osiągnięte w wyniku oszustwa, błędu sędziego lub dużej niesprawiedliwości, nie stanowi prawdziwej wygranej”⁷.

Choć pojęcie *fair play* zostało po raz pierwszy użyte dopiero w 1555 r. przez Williama Szekspira w dramacie „Król Jan”⁸, to jednak ideał *fair play* tworzony był i wcielany w życie właściwie już we wszystkich wcześniejszych epokach. Od zawsze bowiem osoby biorące udział w zawodach starały się przestrzegać regulaminu i zasad gry. Zachowywanie reguł pomagało w osiągnięciu sukcesu, często też pomagało uniknąć kompromitacji i wstydu, oraz przyjmując zarówno zwycięstwo, jak i porażkę⁹.

Sięgając do historii zasady *fair play*, należy cofnąć się do starożytnej Grecji. Zabójcy oraz wszyscy ci, którzy naruszali *ekecheiria*, tj. „pokój boży”, nie mogli brać udziału w igrzyskach. Zakazem takim obejmowano także sędziów igrzysk. Starożytną Grecję stanowiło społeczeństwo podzielone na klasy, a w zawodach sportowych nie mieli prawa brać udziału niewolnicy, którzy stanowili najniższą warstwę społeczną. Ówczesni Grecy uważali, że obniżyłoby to poziom widowiska sportowego oraz uczciwość walki. Przed każdymi zawodami przystępujący do nich sportowcy zobowiązani byli do złożenia przysięgi przed posągiem Zeusa Horkiosa. Dotyczyła ona przestrzegania etyki podczas rywalizacji, a jej złamanie karane było grzywnami. Z zebranych w ten sposób pieniędzy opłacano artystów, którzy wykonywali posągi grzywiennicze Zeusa, tzw. *zanes*. Mimo tych restrykcji zdarzały się dość częste przekupstwa sędziów oraz przeciwników, czego świadectwem są igrzyska z lat 392 i 388, gdzie to wystawiono po sześć *zanes*. Wśród najgłośniejszych przekupstw starożytności warty wspomnienia w tym kontekście jest czyn Ateńczyka Kallipposa, który przekupił swoich rywali w pentatlonie. Występek został ujawniony, a na Ateny nałożono surową karę. Ateńczycy, pragnąc, aby została ona umorzona, wysłali do sędziów Hyperiedesa – jednego z ich najlepszych mówców. Kiedy, mimo starań, ich prośby nie zostały wysłuchane, Ateny

⁶ http://wk.diecezja.opole.pl/images/WIEDZY-O-SPORCIE/literatura-2017/13_Fair%20play%20w%20sporcie....pdf (15.02.2018).

⁷ Tamże.

⁸ Tamże.

⁹ Por. Z. Żukowska, *Fair play*, [w:] T. Pilch. *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Warszawa 2010, s. 1102.

chciały zbojkotować igrzyska olimpijskie. W wyniku tego cała starożytna Grecja obróciła się przeciwko najpotężniejszemu państwu-miastu. W konsekwencji tych wydarzeń Ateńczycy byli bezradni, zgodzili się na zapłacenie narzuconej kary i ostatecznie wzięli udział w igrzyskach¹⁰.

W starożytności również doszło do pierwszej kontrowersji, przy której naruszono szanse rywalizacji sportowej, jednak bez naruszania etyki walki. Wtedy to Dromeus pochodzący z Stymfalosu uzyskał dwa zwycięstwa olimpijskie, dwa delijskie, trzy istmejskie i pięć nemejskich. Jak się okazało, zmienił on dietę, ponieważ wprowadził do niej mięso, podczas gdy do tej pory oparta była ona na serze. W ten sposób naruszył tradycję, co nie było jednoznaczne z naruszeniem zasad gry, ponieważ one tego nie zakazywały¹¹.

Etyka współczesna dotycząca sportu wytworzyła się w wiekach XVIII i XIX w sporcie dżentelmeńskim, który wywodził się z Anglii, a był kontynuacją średniowiecznych zasad kodeksu rycerskiego. Zakazywał on walki ze słabszym przeciwnikiem, używania podstępów oraz korzystania z chwili słabości przeciwnika.

Jeżeli chodzi o początki etyki rycerskiej, to należy ją umiejscowić w III w. n.e. Cezar Galman utworzył wówczas elitarną jazdę składających się z bogatych rzymskich patrycjuszów. Charakteryzowali się oni dużo bardziej rozwiniętym poczuciem moralności niż reszta żołnierzy, co okazywali poprzez stosowanie odpowiednich zasad etycznych oraz obyczajowych. Kiedy trwała okupacja Brytanii, zasady te przejęła ludność celtycka. Ich tradycja z kolei miała swój wkład w kształtowanie się etyki rycerskiej średniowiecza.

Na kształtowanie etyki rycerskiej ogromny wpływ miały także rozgrywane do XVI w. turnieje rycerskie. Z czasem poszczególne warstwy społeczne: szlachta, arystokracja i mieszczaństwo zaczęły stopniowo przejmować etykę czystej walki. Rozwój rozmaitych sportów istotnie przyczynił się do określenia postępowania w sporcie oraz zasad walki.

Zasady etyki sportowej w dużej mierze wywodzą się z tradycji rycerskich w średniowieczu, natomiast w czasach późniejszych ściśle wiążą się z pojęciem honoru wojskowego. To są właśnie zasady, które wytworzyła nasza kultura i do nich należy się stosować w czasie walki lub współzawodnictwa. „W miarę utraty znaczenia klasy rycerskiej, zasady szlachetnego postępowania stawały się coraz wyraźniej sposobem demonstrowania swej wyższości przez odchodzącą warstwę społeczną. Następnie poczęła je przejmować wzorująca się na arystokracji i rycerstwie klasa mieszczańska. Zyskały wysoki status towarzyski. Z chwilą rozwoju sportu, szczególnie w Anglii XVIII i XIX w., poczęły określać również zasady walki i postępowania w sporcie”¹².

¹⁰ Por. W. Lipiński, *Humanistyczna Encyklopedia Sportu*, Warszawa 1987, s. 84.

¹¹ Tamże.

¹² Por. tamże, s. 85.

„Obok wspomnianego etosu rycerskiego zasada *fair play* czerpie swoje reguły także z okresu renesansu (postawa dworzanina), a także z praktyki wychowawczej angielskich szkół publicznych z XIX w., w których kształtowanie postaw wymagało odpowiednich reguł współzawodnictwa. Rozumienie tego pojęcia podlegało zatem ewolucji wraz z rozwojem historyczno-społecznym”¹³.

2. *Fair play* a etyka

Zasada *fair play* ma również bardzo bogate podwaliny etyczne. Odwołując się do sprawiedliwości i honoru, jesteśmy skłonni do uznania jej za przejaw etyki rygorystycznej, a nawet absolutyzmu. Inne koncepcje zwracają uwagę na:

- dobro społeczne, twierdząc, że należy grać uczciwie, ponieważ wzmacnia to więź, bezpieczeństwo grających oraz zaufanie;
- utilitaryzm, w którym uzasadnia się, że uczciwa gra jest pożyteczna nie tylko dla grających, ale także dla ogółu społeczeństwa;
- umiarkowanie egoizmu, ponieważ grając czysto jest większe prawdopodobieństwo, że inni w stosunku do nas postąpią tak samo;
- hedonizm, bo kiedy gra się uczciwie, to po prostu jest przyjemniej;
- wreszcie kantowski imperatyw kategoryczny: graj w każdej sytuacji tak, jak chciałbyś, żeby grano wszędzie i zawsze, również przeciw tobie – jakby twój akt czystej gry miał ustanowić prawo powszechne.

W związku z tym nie można organizować współzawodnictwa w sposób, w którym zawodnik miałby stać się tylko instrumentem czy środkiem osiągnięcia celów, które są dla niego najważniejsze (zdobycie mistrzostwa, medalu, osiągnięcie rekordu, znalezienie się na pierwszych stronach gazet, zdobycie bogactwa czy prestiżu)¹⁴.

Dzisiejsza etyka walki sportowej jasno i konkretnie określa, czym jest uczciwa walka i jak należy ją stosować. Pierre de Coubertin, twórca współczesnego olimpizmu, widział *fair play* w kategorii wartości etycznych i kanonu romantycznego czystej gry. Decyzja o ewentualnym jej przyjęciu lub odrzuceniu należy do konkretnego człowieka¹⁵. Istnieją jednak tzw. zakłócenia zewnętrzne etyki sportowej walki, do których należą: rozwój technologii – czyli na przykład trenowanie na tartanie i bieżni żużlowej, rozwój ideologii sukcesu – tutaj wyodrębnić można stosowanie niedopuszczalnych środków oraz szukanie tzw. luk w regulaminie,

¹³ Z. Żukowska, R. Żukowski, *Fair play wartością uniwersalną dla sportu i wychowania*, [w:] K. Mazurek, *Wychowanie Fizyczne i Sport*, nr 2, Warszawa 1994, s. 33.

¹⁴ Por. J. Lipiec, *Filozofia czystej gry*, [w:] K. Mazurek, *Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne*, nr 1, Warszawa 1997, s. 11.

¹⁵ J. Niewęglowski, *Sport jako rzeczywistość inspirująca pozytywne zachowania*, [w:] Z. Dziubiński, *Edukacja poprzez sport*, Warszawa 2004, s. 373–374.

nierówność środków materialnych – co jest związane z pojedyńkiem środków ekonomicznych. „Zagadnienie materialnego wyrównania szans stało się w ciągu lat 1896–1970 jedną z głównych kwestii spornych amatorstwa, obecnie złądzoną, ale ostatecznie nie rozwiązaną. Samo pojęcie amatorstwa, nie znane epokom poprzednim, w starożytności było w swej genezie próbą eliminacji ze sportu, a ściślej – jego elitarnych dyscyplin, jak tenis, lekka atletyka i jeździectwo – warstw społeczności spoza klasy »dżentelmeńskiej«. Segregacja polegająca na przenoszeniu zasad obowiązujących w rzeczywistości pozasportowej do reguł walk sportowych najdłużej utrzymywała się w hippicie, gdzie jeszcze po II wojnie światowej obowiązywała separacja startujących oficerów od podoficerów. Podczas Igrzysk Olimpijskich w 1948 r. zwycięzca indywidualnego konkursu ujeżdżania konia, Szwed Gehnäll Persson, został zdyskwalifikowany, gdy się okazało, że jest wachmistrzem, a nie oficerem. Obecnie przepis ten jest zniesiony”¹⁶.

O danym sportowcu świadczą nie tylko osiągnięte przez niego wyniki, ale przede wszystkim jego zachowanie społeczne i moralne. Postawa *fair play* to postawa charakteryzująca nie zawsze mistrza, ale w każdym wypadku wzorowego sportowca.

3. *Fair play* a życie

Zasada *fair play*, która zrodziła się na stadionach, bardzo szybko rozprzestrzeniła się także do innych dziedzin życia. Zespół cech sportowca, którymi kieruje się on podczas uprawiania sportu, może przeniknąć do reszty życia i wpłynąć na jego osobowość. Taką postawę można nazwać postawą aktywną, która wypływa z wprowadzonego w życie przekonania, że tylko świadomy i planowany w konkretnym celu wysiłek pomaga osiągnąć zamierzony rezultat. Bardzo ważnym warunkiem zapewniającym wyniki w sporcie jest wysiłek osobisty wkładany przez sportowca w pracę nad sobą. Istotną kwestią jest także stosunek do przeciwnika, którego sportowiec ma przed sobą. W tym przypadku nieodłącznym czynnikiem jest potrzeba wyzbycia się nastawienia agresywnego, prymitywnego, co wiąże się z ogólnym nastawieniem, postawą sportową, którą jest szacunek do przeciwnika. Ta postawa jest źródłem wszelkich zachowań sportowych cechujących się gotowością niewymuszoną i zaakceptowaną szczerze do postępowania zgodnie z regułami i zasadami oraz powstrzymania się od jakichkolwiek zakazanych chwytów. W walce więc nie istnieje walka o zwycięstwo za wszelką cenę. To nastawienie, w którym dla sportowca przeciwnik jest drogą i środkiem do doskonalenia się, a walka z nim nie stanowi walki na śmierć i życie, ale daje przyjemność pokonywania swoich oporów. Należy więc szukać sobie zawsze godnego przeciwnika. W sportowej walce bowiem można się skutecznie doskonalić wtedy,

¹⁶ Por. W. Lipoński, dz. cyt., s. 85.

gdy stawia się sobie zadania, które wymagają dostatecznego wysiłku. Zwycięstwo osiągnięte zbyt łatwo nie przyczynia się do osiągnięcia wyższego stopnia doskonałości, ale przyczynia się do utwierdzenia w rutynie, co niewątpliwie stanowi przeszkodę w doskonaleniu się.

Fair play tworzą następujące reguły:

- reguła równości zewnętrznych warunków walki w chwili jej rozpoczęcia i pozostawienie rozstrzygnięcia w jej toku wyłącznie umiejętnościom, taktyce i psychofizycznemu przygotowaniu partnerów, a także w dużej mierze przypadkom sytuacyjnym, pod warunkiem przestrzegania ustalonych przepisów gry;
- reguła świadomej rezygnacji z szansy nieuczciwego zwycięstwa, również w sytuacji, gdy jest ona niezauważalna dla przeciwnika i sędziów;
- reguła dobrowolnego podporządkowania się obowiązującym w obrębie danej dyscypliny przepisom i tradycjom;
- reguła szacunku dla przeciwnika i okazywania go za pomocą zwyczajowych form tworzących swoistą etykietę sportową, jak pohamowywanie i niewyrażanie niezadowolenia z nieudanej akcji lub przegranej, podanie przeciwnikowi ręki po walce, itp.¹⁷.

W kontekście pedagogicznym ważny jest sposób, w jaki zasady etyczne obecne w działalności sportowej są przenoszone na wszystkie inne dziedziny życia oraz co zrobić, aby proces ten był ułatwiony. Z tej perspektywy możemy bez wątpienia uznać, iż *fair play* jest w dzisiejszym świecie wartością bardzo istotną. Niektórzy autorzy twierdzą nawet, że jest najważniejszą zasadą w sporcie i w życiu¹⁸.

4. *Fair play* a edukacja szkolna

W dobie powszechnego odrzucania i negowania autorytetów wychowawczych, we współczesnych systemach wychowawczych poszukuje się ponadczasowych wartości, które nie podlegają dewaluacji i stanowią podstawę skutecznego procesu dydaktyczno-wychowawczego. Edukacja olimpijska i zasada *fair play* są współcześnie pozytywnie postrzegane przez dzieci i młodzież, dlatego mogą stanowić alternatywną edukację w wychowaniu poprzez sport do zachowań połączonych nie tylko w sporcie, na stadionach, ale i w życiu na co dzień¹⁹.

Dowodem i potwierdzeniem wielorakiego wykorzystywania zasady *fair play* w edukacji szkolnej są tzw. kodeksy *fair play* obowiązujące w wielu szkołach i to

¹⁷ Tamże, s. 84.

¹⁸ Por. J. Kowalska, A. Kaźmierczak, *Zasada Fair play jako wartość wychowawcza w edukacji szkolnej i w przeciwdziałaniu chuligaństwu na stadionach*, Warszawa 2010, s. 11–14.

¹⁹ Tamże, s. 11.

nie tylko w ramach wychowania fizycznego, związanego istotnie ze sportem, ale również w całości kształcie procesu dydaktyczno-wychowawczego. Na stronie internetowej Szkoły Podstawowej nr 16 im. Szczecińskich Olimpijczyków w Szczecinie można znaleźć hasło: „Jesteśmy *fair* w sporcie i życiu”, które towarzyszy uczniom, kształtując ich stronę moralną, wpływając tym samym na przyszłego dorosłego człowieka. „Jeśli w różnych sytuacjach życiowych potrafimy zachować się »*fair play*«, oznacza to, że zostaliśmy właściwie przygotowani w domu rodzinnym i w szkole do dorosłego życia w społeczeństwie”. Na stronie odnajdujemy również bardzo konkretny kodeks *fair play*²⁰:

1. Tolerujemy przeciwnika, gdy wygrana nam umyka (przegrana nie powinna psuć atmosfery meczu).
2. Nie niszczy obiektów sportowych.
3. Nie ważne, skąd przyjeżdżamy, zawsze dobre zamiary mamy.
4. Przeklinanie nie jest w modzie na stadionie i na lodzie (kibicowanie bez wulgaryzmów).
5. Kibicujemy do końca, aż do zachodu słońca.
6. Czy wygrywamy, czy przegrywamy, swojej drużyny się trzymamy.
7. Porażka nas nie zraża, ostatecznie miejsce nas nie obraża.
8. Nasze twarze malujemy, właśnie tak kibicujemy.
9. Zmieńmy modę na kibica – niech swą postawą zachwyca.
10. Kibic, a nie chuligan.

Innym hasłem, ważnym dla uczniów wspomnianej szkoły, są słowa: „Przegrana jest nauką dla pokonanego”²¹.

Na zorganizowany na początku 2012 r. przez Biuro Programu „Szkoła bez przemocy” konkurs poświęcony wyborowi oficjalnego kodeksu *fair play* napłynęło, głównie ze szkół, ponad 800 propozycji. Wśród wyróżnionych były między innymi takie:

- Publiczny Zespół Szkolno-Przedszkolny Stowarzyszenia Na Rzecz Rozwoju Wsi Lipniki z Lipników:
 - 1) Kulturalne kibicowanie to nasze główne zadanie (Kibic potrafi właściwie się zachować).
 - 2) Jako kibice zasadę mamy – drużyny przeciwnej nie obrażamy (On nie obraża drużyn przeciwnych).
 - 3) Czy kibic z Anglii, Francji czy z Podkarpacia – on też kocha sport, więc jesteście bracia (Kibiców łączy wspólna pasja).
 - 4) Każdy ma prawo, my o tym wiemy, mieć swych faworytów – to szanujemy (Kibic jest tolerancyjny).

²⁰ <http://www.sp16.szczecin.pl/index.php?c=article&id=447> (15.02.2018).

²¹ Tamże.

- 5) Nawet gdy smak porażki czujemy, nad emocjami swymi panujemy (On panuje nad emocjami).
 - 6) Czy wygramy, czy przegramy, zawsze naszych uwielbiamy (Kibic potrafi pogodzić się z porażką).
 - 7) Wiernie kibicujemy naszej drużynie, w czasie wygranej i kiedy łąza z oka płynie (On jest wierny).
 - 8) Sędziowie w sporcie dyscypliny pilnują więc na szacunek nasz zasługują (Kibic szanuje sędziów).
 - 9) Ład i porządek zachowujemy, obiektów sportowych nie dewastujemy (On jest kulturalny).
 - 10) *Fair play* kibicujemy, swoim zachowaniem przykład dajemy (On jest prawdziwy)²².
- Szkoła Podstawowa nr 8 im. 1 Warszawskiej Dywizji Piechoty z Legionowa:
- 1) Niech kibice będą sportową rodziną i dopingują wszystkim z uśmiechniętą miną – nie przeszkadzaj innym w kibicowaniu. Zachowuj się tak, jakbyś chciał, aby inni zachowywali się wobec ciebie. Bądź kulturalny wobec drużyn przeciwnych, na przykład nie oklaskuj błędów przeciwnika.
 - 2) Niech gości sportowa rywalizacja, a nie kibiców demonstracja – tylko zgoda pomiędzy kibicami drużyn przeciwnych sprawi, że miło spędzimy czas na stadionie.
 - 3) Bądź kibicem wyborowym; faluj szalikiem sportowym – na mecz nie zabieramy żadnych niebezpiecznych przedmiotów (butelek, pałek, kamieni itp.), wspieramy ulubioną drużynę w bezpieczny i przyjemny sposób.
 - 4) Kibicuj wszystkim piłkarzom – wszyscy o zwycięstwie marzą – wygrana rywala nie powinna wzbudzać w nas agresji.
 - 5) Nie bądź wandalą kibicu – nie niszczy stadionów w czerwcu i lipcu – przede wszystkim w czasie meczów EURO 2012 powinniśmy jako kibice pokazać klasę i kulturę Polaków.
 - 6) *Fair play* jest zawsze OK – to modna postawa i wspiana zabawa – pamiętajmy, że tylko pozytywna rywalizacja może być początkiem przyjaźni i przykładem dla najmłodszych kibiców.
 - 7) Nawet gdy przegrywamy, wspólnie się wspieramy – nawet gdy nasza drużyna przegrywa, staramy się ją wspierać, a nie zniechęcać do dalszej walki sportowej.

²² Wszystkie Kodeksy kolejnych szkół i przedszkoli wymienionych po szkole z Lipników można znaleźć na stronie: <http://www.echodnia.eu/swietokrzyskie/artykuly-archiwalne/art/837700-2,wybieramy-oficjalny-kodeks-fair-play-vi-edycji-szkoly-bez-przemocy,id,t.html> (15.02.2018).

- 8) Mile widziane śpiewanie – zakazane przeklinanie – na trybunach zachowujemy się kulturalnie, kibicujemy bez awantur, krzyków i wzajemnego obrażania.
 - 9) Po boisku nie biegamy – grzecznie na trybunach czekamy – nie należy wbiegać na płytę stadionu – to miejsce należne tylko sportowcom.
 - 10) Dzień zawodów kończymy spokojnie, żeby miasto nie wyglądało jak po trzeciej wojnie – po skończonym meczu należy radośnie, ale i spokojnie udać się do domu – dobra zabawa nie może kończyć się zniszczeniami mienia społecznego ani prywatnego²³.
- Szkoła Podstawowa nr 143 im. Stefana Starzyńskiego z Warszawy:
- 1) Na stadionie tłum kibiców; słysząc śpiewy, słysząc brawa, bo intencją jest kibiców wsparcie swoich i zabawa.
 - 2) Ku zwycięstwu łatwiej dążyć; w oczach iskra się zapala, gdy radośnie przez widownię mknie kibiców zgodna fala.
 - 3) Choć rozpiera mnie energia; czy jest sucho, czy też ślisko, wiem, że stadion dla grających – nie wybiegam na boisko.
 - 4) Jak huragan nad murawą, kiedy piłka w bramkę wpada, słysząc: brawo, brawo, brawo!!! – kulturalna to zasada.
 - 5) Kibic śpiewa, tańczy, skacze, czasem aż z radości piszczy, lecz szanuje pracę innych – kibicuje, a nie niszczy.
 - 6) Mimo krzyku, wrzawy, tańca, przez czas cały myśli głowa; kibicuję kulturalnie – obce mi wulgarne słowa.
 - 7) Podczas meczy, biegów, skoków może być troszeczkę krzyku, lecz pamiętam, że nie wolno mi obrażać zawodników.
 - 8) Na stadionie kulturalnych, mądrych ludzi bywa dosyć; oni wiedzą, by na mecze alkoholu nie przynosić.
 - 9) Kiedy, siedząc na widowni, widzę dymy nad boiskiem, to już wiem – takie zabawy o kulturze świadczą niskiej.
 - 10) Ja kibiców nie zaczepiam, wiem, że się szanuje innych, więc nie muszę się ukrywać, gdy Policja szuka winnych²⁴.
- Szkoła Podstawowa nr 18 z Oddziałami Integracyjnymi im. Księdza Jana Twardowskiego z Pszczyny:
- 1) Graj uczciwie, a wygrasz sprawiedliwie! Nigdy nie oszukujemy.
 - 2) Kto rywala szanuje, na oklaski zasługuje! Na imprezie sportowej szanujemy każdego jej uczestnika.
 - 3) Ruch jest zdrowy dla ciała i głowy! Zawsze gramy i kibicujemy, nie używając agresji.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

- 4) Nawet u gospodarza nic przypadkowo się nie zdarza! Sędzia ma zawsze rację, dla zwycięzcy gratulacje! Jesteśmy obiektywni podczas gry i kibicowania, szanujemy decyzję sędziów.
- 5) Sport to zdrowie i zabawa, gra *fair play* to podstawa! Gramy razem, nie przeszkadzamy sobie i innym. Chcemy czuć się bezpiecznie, oglądając mecze.
- 6) Kibicuj bezpiecznie, a będzie bajecznie! Instalujemy bramki identyfikujące kibiców – tylko kulturalni kibice mogą przyjść na mecz.
- 7) Uwagę miej i graj *fair play*! Chcemy medialnej akcji uczącej jak kibicować (TV, szkoła, Internet).
- 8) Uważajcie kibice na papierosy i picie! Nie ma w sporcie używek (propagujemy zakaz spożywania alkoholu na obiektach sportowych, SPORT = KIBICOWANIE = ZABAWA).
- 9) Na stadionie dużo ludzi i nikomu się nie nudzi! Proponujemy oddzielne sektory dla rodzin – nikt nie ma wątpliwości czy zabrać na zawody ze sobą dziecko.
- 10) Do mistrzostwa pretenduje, kto zwycięzcę uszanuje! Stosujemy zasady *fair play* w codziennym życiu, pamiętamy, że oznacza ona równość szans – każdy ma prawo wygrać, my to szanujemy i godnie odbieramy każdą porażkę²⁵.

Powyższe kodeksy nie są tylko wyrazem chęci wygrania konkretnego konkursu, lecz w zdecydowanej większości stanowią zasady *fair play* wykorzystywane w całości procesy dydaktyczno-wychowawczego wdrażanego na gruncie konkretnej szkoły.

We współczesnym świecie, nie tylko na gruncie aktywności sportowej, ale w różnych obszarach działalności człowieka, zasada *fair play* zajmuje istotne miejsce. Pogląd ten znajduje potwierdzenie w wynikach przeprowadzonych badań, które wykazują, że *fair play* zawiera w sobie doniosły potencjał oddziaływania społecznego i jest zarazem nośnikiem fundamentalnych wartości wychowawczych. Odwoływanie się praktyki wychowawczej do zasady *fair play* z jednej strony akcentuje ważność kodeksu aksjologicznego na gruncie rywalizacji sportowej, a z drugiej – upowszechnia wynikające z tego kodeksu normy etyczne stanowiące podstawę oddziaływań wychowawczych²⁶. Postawa *fair play* może spełniać różne funkcje wychowawcze tylko wtedy, gdy dzieci i młodzież będą rozumiały jej sens i znaczenie w życiu. Przestrzeganie *fair play* w sporcie warunkuje jego podstawowe wartości – perfekcjonistyczne, socjocentryczne, emocjonalne i intelektualne – bez których nie można mówić o wychowawczej roli zasady *fair play*.

²⁵ Tamże.

²⁶ J. Kowalska, A. Kaźmierczak, dz. cyt., s. 6.

Dlatego istotne jest, aby tej zasady postrzegać nie tylko na gruncie rywalizacji sportowej, ale także w codziennym zachowaniu²⁷.

5. *Fair play* a kibicowanie

Zasada *fair play* przede wszystkim odnosi się do zawodników sportowych, którzy w sposób szczególny są powołani i zachęceni do jej zachowania, ale odnosi się również do kibiców sportowych. Znajdujemy tego odzwierciedlenie chociażby w zaprezentowanych wyżej szkolnych kodeksach *fair play*, gdzie w wielu punktach zwraca się uwagę na właściwą postawę kibica sportowego.

Sport na przełomie XIX i XX w. stał się zjawiskiem odwołującym się do masowego odbiorcy, zaś widz w dobie sportu stał się niezwykle ważny. Rywalizacja sportowa sprawiła, że porozumiewanie się ludzi stało się łatwiejsze, a co za tym idzie, przełamywanie barier języka upowszechniło ją dla wszystkich.

Na stadionach znajdują się różne grupy ludzi. Ze względu na stopień ich uczestnictwa w widowisku sportowym, wyróżnić można dwie podstawowe: widz i kibic. Widz jest tym mniej zaangażowanym. To osoba, która przyszła pooglądać widowisko sportowe, rozerwać się, jest niekoniecznie zainteresowana wynikiem czy dobrem konkretnej drużyny. Kibic natomiast to ten, który jest ciekawy zdarzeń, emocjonalnie związany z jedną ze stron, które mierzą się na stadionie. „Kibic jest nosicielem specyficznego typu zachowań zwanych kibicowaniem, różniących się od zachowań uznawanych w sytuacjach pozasportowych i wprowadzających nowe formy wyrażania przeżyć i emocji sportowych”²⁸. Poważnym problemem stało się w ostatnim czasie kształtowanie odpowiednich postaw kibiców. „Coraz częściej doświadczamy walki chuliganów jako swoiste strefy wpływów – na wzór przestępczych grup zorganizowanych, gdzie barwy klubowe stanowią jedynie »przykrywkę« do realizacji swoich celów, nie związanych z kibicowaniem”²⁹.

Kibice piłki nożnej stanowią niejako odrębną grupę. W tym wypadku możemy mówić o oddzielnej subkulturze. To grupa, dla której kibicowanie to część życia, zajmująca ich czas wolny. Jan Paweł II często odnosił się do tej właśnie grupy, podobnie jak i do sportowców uprawiających piłkę nożną. Używał porównań i terminologii z zakresu tej dyscypliny sportu: „Także sport, nosiciel bodźców i wartości ludzkich i moralnych, może pomóc światu być bardziej braterskim i solidarnym. Ten »mecz serca« niech wam doda odwagi, drodzy przyjaciele państw

²⁷ Tamże, s. 53.

²⁸ L. Bednarski, *Mała Encyklopedia Sportu*, t. 1, Warszawa 1984, s. 268.

²⁹ J. Kowalska, *Kibicowanie fair...*, dz. cyt., s. 332.

i różnych kultur, abyście się lepiej poznali i czynili postępy na ścieżce wzajemnego szacunku i godności”³⁰.

Lata 70. i 80. XX w. były przełomowe dla kibicowania w Polsce. Wpływ na to miało pojawienie się na boiskach podczas meczów grupy zwanej skinheadami, którzy manifestowali w ten sposób swoje poglądy. Lata 70. to czas, kiedy coraz więcej kibiców decydowało się, by uczestniczyć w meczach wyjazdowych swoich drużyn. W ten sposób podróżowali za swoim klubem i pokazywali przywiązanie do niego. To również czas, kiedy krystalizowały się pierwsze grupy kibica. W latach 80. coraz częściej o kibicach pisało się w gazetach. Szalikowcy czynnie uczestniczyli w manifestacjach oraz toczyli walki przeciw ZOMO (milicja). Obecnie ruch kibicowski jest bardziej rozwinięty, jednak nadal przechodzi ewolucję. Jednymi z największych zagrożeń, jakie wynikają z ich działalności, są agresja i przemoc na stadionach. Kibice wzajemnie się obrażają, co często prowadzi do konfliktów³¹.

Pomimo negatywnego obrazu współczesnych kibiców, w postawie wielu z nich można znaleźć zachowania i działania mocno zakorzenione w zasadzie *fair play*. Środowiska kibicowskie promują inicjatywy uwrażliwiające na potrzeby ludzi. Takie działania to na przykład: systematyczna opieka stowarzyszeń kibiców nad domami dziecka, która przekłada się na przedmeczowe zbiórki związane z wyposażeniem dla szkół, robienie paczek na święta, organizowanie zbiórek odzieży lub wypoczynku wakacyjnego dla dzieci z ubogich rodzin. Liczne grupy kibiców pomagają także w remontach domów dziecka³².

W ostatnich latach na sile przybrało zjawisko kultywowania na stadionach wartości patriotycznych. Można tu wyróżnić: upamiętnianie rocznic ważnych wydarzeń i postaci historycznych, przygotowanie transparentów wywieszanych na meczach, które są związane z wydarzeniami historycznymi i wiele innych. Piłkarscy fani w swoim gronie podejmują także działalność edukacyjną polegającą na organizowaniu wykładów z historii Polski³³.

Wszystkie pozytywne wartości niesione przez zjawisko kibicowania są ważne także z perspektywy religijnej. Jest to okazja do dawania dobrego świadectwa w gronie kibiców. Echem odbiły się wydarzenia, jakie miały miejsce, gdy zmarł Jan Paweł II. Niektóre ze spotkań na wieść o zgonie papieża zostały przez kibiców przerwane, dając jednocześnie wyraz swojej jedności z świętym Janem Pawłem II, ale także swojej wiary. Zjawisko kibicowania jest wyzwaniem duszpasterskim i wychowawczym zarazem. Należy sprzeciwić się kultowi piłki nożnej z jednej

³⁰ Giovanni Paolo II, *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XXIII, 1, L'anno 2000 (Gennaio-giugno), Vaticano 2002, s. 10.

³¹ Por. J. Kowalska, *Kibicowanie fair...*, dz. cyt., s. 332.

³² Por. J. Wąsowicz, *Kibicowanie jako wartość – perspektywa społeczna i religijna*, [w:] J. Kostorz (red.), *Euro 2012. W poszukiwaniu wartości*, Opole 2012, s. 136.

³³ Tamże, s. 138.

strony, z drugiej zaś należy promować to, co może nam dać ta dyscyplina sportowa³⁴.

Powyższe przykłady pozytywnych zachowań kibiców bez wątplenia wpisują się w zasadę *fair play*, która także, a może przede wszystkim dziś powinna być obecna wśród tych, dla których przeżycia sportowe związane z dopingowaniem ulubionej drużynie stanowią integralną część ich życia. Sztuka kibicowania zatem może i powinna mieć także wymiar edukacyjny, co istotnie wpisuje się w podstawowe przesłanie, jakie niesie zasada *fair play*.

* * *

Obecność zasady *fair play* we współczesnych szkołach, i to nie tylko na gruncie wychowania fizycznego, lecz w całokształcie oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych, utrwala przekonanie, że zasada ta przyczynia się zarówno do poszanowania przeciwnika, samego siebie, jak i wprowadza sport w świat wartości humanistycznych i społecznych. Tak pojmowana zasada *fair play* powinna być przeniesiona na życie codzienne i zawodowe. Wówczas można oczekiwać, że współzawodnictwo na polu sportowym nie będzie pojmowane jedynie jako starcie i rywalizacja z przeciwnikiem, ale stanie się równocześnie płaszczyzną do poszanowania godności człowieka. To z kolei powinno mieć przełożenie na ukształtowanie osobowości człowieka. Oby tego typu działania w placówkach oświatowych nie były tylko dorabianiem ideologii do globalnego zjawiska, jakim jest sport, ale realnie wpływały na całościowy i permanentny rozwój współczesnego człowieka. Sport bowiem jest niewątpliwie szansą na przenoszenie wartości w nim tkwiących w konkretne życie – tak pozytywnych, jak i negatywnych zachowań. To od nas, wykorzystujących sport jako narzędzie wychowania zależy, czy działania te zaowocują ukształtowaniem dojrzałych postaw dzieci i w konsekwencji przyczynią się do budowania lepszego świata, takiego, o którym marzył twórca olimpizmu, Pierre de Coubertin, na wzór globalnej wioski olimpijskiej, w którym naczelną będzie zasada *fair play*.

Literatura

1. J. Kowalska, A. Kaźmierczak, *Zasada fair play jako wartość w edukacji szkolnej i w przeciwdziałaniu chuligaństwu na stadionach*, Warszawa 2010.
2. A. Dąbrowska, *Fair play w sporcie dzieci i młodzieży*, [w:] „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” 1 (1994).

³⁴ Tamże, s. 140–141.

3. A. Dąbrowska, *Społeczno-wychowawcze wartości idei fair play w rekreacji i turystyce*, Warszawa 1994.
4. T. Maszszak, *Fair play w edukacji*, [w:] „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” 1 (1997).
5. Z. Żukowska (red.), *Fair play-sport-edukacja*, Warszawa 1996.
6. K. Zuchora, *Edukacja olimpijska w szkole. Sprawa honoru*, Warszawa 1996.
7. Z. Dziubiński (red.), *Sport i wychowanie*, Warszawa 1992.
8. Z. Dziubiński (red.), *Edukacja poprzez sport*, Warszawa 2004.
9. Z. Dziubiński, M. Lenartowicz (red.), *Kultura fizyczna a kultura masowa*, Warszawa 2011.
10. J. Kochel, *Duchowa pedagogia sportu*, Kielce 2016.
11. J. Kistorz, *Sport w wychowaniu i ewangelizacji*, „Pedagogia Christiana” 1 (2009) 23, s. 89-105.
12. Z. Żukowska, R. Żukowski, *Fair play w sporcie i Olimpizmie. Szansa czy utopia*, Warszawa 2010.

Multidimensional aspect of schools' codes of ethics and fair play rules

Summary

The article focuses on presence of fair play rules in the schools' environment. The codes of ethics and fair play rules created for bringing-up and educational purposes serve as a confirmation for necessity of such codes in didactic processes of contemporary schools. These codes of fair play rules contain not only rules that govern physical education classes but they also focus on life, ethics and moulding of particular life attitudes in children. This article starts with etymology of the fair play term and then reveals its connection to ethics, life, education, and cheer support. In its foundation this text is inherent with the presence of fair play rules in sport, education and life.

Keywords: fair play, ethics, school, education, attitudes